

Історія

УДК 340.13:719](479.24)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003242>**Особливості сфери охорони культурної спадщини в Азербайджанській
Республіці****Харковенко Роман Володимирович,**

доктор філософії, провідний науковий співробітник, науково-дослідного
відділу "Інститут "Свята Софія"", Національного заповідника "Софія
Київська", Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-3447-1391>

Прийнято: 17.08.2025 | Опубліковано: 30.08.2025

Анотація. Мета статті: Розглянути та проаналізувати особливості пам'яткоохоронної галузі Азербайджанської Республіки. Завдання: Здійснити огляд стану сфери охорони культурної спадщини, принципів впровадження державної політики розвитку охорони пам'яток вказаної країни. **Методологію дослідження** сформували принципи історизму, системності, загальнонаукові методи логіки, компаративного аналізу, спеціально-історичні методи (історіографічного аналізу, історико-системний, хронології, історико-генетичний, ретроспективного аналізу, порівняльно-історичний). **Наукова новизна** полягає в дослідженні етапів становлення та розвитку сфери охорони культурної спадщини Азербайджанської Республіки, національних особливостей пам'яткоохоронного законодавства означеної країни. У статті розглядаються питання визначення складу культурної спадщини Азербайджанської Республіки. Автор на основі дослідження наукових та нормативних джерел викладає особливості законодавства у

сфері охорони культурної спадщини, наводить класифікацію пам'яток, формулює висновок щодо необхідності вивчення в закладах освіти історичних аспектів охорони пам'яток культурної спадщини. Висновки та результати дослідження. У науці проблема охорони культурної спадщини в Азербайджанській Республіці практично не розкрита. Публікацій із цієї теми дуже мало. Тому вважаємо за необхідне надати додаткові аргументи на користь необхідності наукового дослідження поняття та складу культурної спадщини, адже пам'ятки культурної спадщини – національне багатство азербайджанського народу.

На сьогодні в Азербайджані під охороною знаходяться понад 6 тис. історичних та культурних пам'яток, монументів, зразків декоративного мистецтва.

За рівнем культурної значущості відповідно до статті 7 Закону «Про охорону пам'яток історії та культури» пам'ятки поділяються на пам'ятки світового, державного та місцевого значення. Проте, в пам'яткоохоронному законодавстві Азербайджанської Республіки немає критеріїв, відповідно до яких пам'ятки відносяться до тієї чи іншої категорії культурної значущості, але вказується, що розподіл пам'яток за категоріями значимості згідно із міжнародними нормами проводить та затверджує відповідний орган виконавчої влади на підставі висновку Національної академії наук Азербайджану.

За загальноприйнятою практикою пам'ятками світового значення вважають об'єкти, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таких пам'яток в Азербайджанській Республіці два: кріпосне місто Баку з палацом Ширваншахів та Дівочою вежею; Гобустанський культурний ландшафт із наскельними малюнками. Крім того, 10 об'єктів запропоновані Азербайджанською Республікою як кандидати на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Матеріальним та духовним багатством азербайджанського народу є азербайджанський килим як результат інтелектуальної діяльності. Як зазначається в статті 1 Закону «Про збереження та розвиток азербайджанського килимового мистецтва» від 7 грудня 2004 № 799-ІІІ, азербайджанський килим відображає естетичний світогляд, художній талант, самобутність і культурну ідентичність народу. Традиційне мистецтво килимарства в Азербайджанській Республіці полягає в тому, що килими робляться вручну. Це сімейна традиція, що передається від покоління до покоління.

Згідно із статтею 34 Закону «Про культуру» в Азербайджанській Республіці ведеться облік культурних цінностей в Державному переліку національного культурного майна та Охоронних переліках культурних цінностей відповідних територій. До цих переліків включаються відомості про походження культурної цінності, її власника, опис об'єкта, вартість та ступінь охорони. Виходячи з цих даних, власнику культурної цінності видається свідоцтво.

Необхідно наголосити на тому, що в Азербайджанській Республіці діє ефективна система відповідальності за знищення, пошкодження або руйнування пам'яток культурної спадщини.

У висновку зазначимо, що в установах освіти Азербайджанської Республіки фактично не вивчаються аспекти охорони, використання та відновлення пам'яток культурної спадщини. Аналогічна ситуація склалася і в інших країнах. Напевно, це не зовсім правильно з погляду підготовки майбутніх спеціалістів для пам'яткоохоронної галузі, правоохоронних органів, місцевої влади, центральних органів виконавчої влади. Тому доцільно організувати у закладах освіти навчання з різних аспектів охорони, використання та відновлення культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, охорона культурної спадщини, об'єкт культурної спадщини, пам'ятка, культурні цінності, Азербайджанська Республіка.

Peculiarities of the sphere of cultural heritage protection in the Republic of Azerbaijan

Roman Kharkovenko,

Doctor of Philosophy, leading researcher of the scientific research department
"Institute "Saint Sophia"" of the National Reserve "Sophia of Kyiv",
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-3447-1391>

Abstract. The purpose of the article: *To consider and analyze the features of the monument protection sector of the Republic of Azerbaijan. Task: To review the state of the sphere of cultural heritage protection, the principles of implementing the state policy for the development of monument protection in the specified country. The research methodology was formed by the principles of historicism, systematics, general scientific methods of logic, comparative analysis, special historical methods (historiographic analysis, historical-systemic, chronological, historical-genetic, retrospective analysis, comparative-historical). Scientific novelty lies in the study of the stages of formation and development of the sphere of cultural heritage protection of the Republic of Azerbaijan, national features of the monument protection legislation of the specified country. The article considers the issues of determining the composition of the cultural heritage of the Republic of Azerbaijan. The author, based on a study of scientific and normative sources, sets out the features of legislation in the field of cultural heritage protection, provides a classification of monuments, formulates a conclusion on the need to study the historical aspects of the protection of cultural heritage monuments in educational*

institutions. Conclusions and results of the study. In science, the problem of cultural heritage protection in the Republic of Azerbaijan is practically not disclosed. There are very few publications on this topic. Therefore, we consider it necessary to provide additional arguments in favor of the need for scientific research into the concept and composition of cultural heritage, because cultural heritage monuments are the national wealth of the Azerbaijani people.

Today, more than 6 thousand historical and cultural monuments, monuments, and examples of decorative art are under protection in Azerbaijan.

According to the level of cultural significance, in accordance with Article 7 of the Law "On the Protection of Historical and Cultural Monuments", monuments are divided into monuments of world, state, and local importance. However, in the monument protection legislation of the Republic of Azerbaijan does not contain criteria according to which monuments belong to one or another category of cultural significance, but it is indicated that the division of monuments into categories of significance in accordance with international standards is carried out and approved by the relevant executive body based on the conclusion of the National Academy of Sciences of Azerbaijan.

According to generally accepted practice, monuments of world importance are considered to be objects that are included in the UNESCO World Heritage List. There are two such monuments in the Republic of Azerbaijan: the fortress city of Baku with the Palace of the Shirvanshahs and the Maiden Tower; the Gobustan Cultural Landscape with Rock Paintings. In addition, 10 sites have been proposed by the Republic of Azerbaijan as candidates for inclusion in the UNESCO World Heritage List.

The material and spiritual wealth of the Azerbaijani people is the Azerbaijani carpet as a result of intellectual activity. As stated in Article 1 of the Law "On the Preservation and Development of Azerbaijani Carpet Art" dated December 7, 2004 No. 799-IIG, the Azerbaijani carpet reflects the aesthetic worldview, artistic talent, originality and cultural identity of the people. The traditional art of carpet weaving

in the Republic of Azerbaijan is that carpets are made by hand. It is a family tradition passed down from generation to generation.

According to Article 34 of the Law "On Culture" in the Republic of Azerbaijan, cultural values are recorded in the State List of National Cultural Property and the Protected Lists of Cultural Values of the relevant territories. These lists include information about the origin of the cultural property, its owner, description of the object, value and degree of protection. Based on this data, a certificate is issued to the owner of the cultural property.

It should be emphasized that the Republic of Azerbaijan has an effective system of liability for the destruction, damage or destruction of cultural heritage monuments.

***In conclusion,** we note that in educational institutions of the Republic of Azerbaijan, aspects of protection, use and restoration of cultural heritage monuments are practically not studied. A similar situation has developed in other countries. Probably, this is not entirely correct from the point of view of training future specialists for the monument protection industry, law enforcement agencies, local authorities, and central executive authorities. Therefore, it is advisable to organize training in educational institutions on various aspects of the protection, use, and restoration of cultural heritage.*

***Keywords:** cultural heritage, cultural heritage protection, cultural heritage site, monument, cultural values, Republic of Azerbaijan.*

У науці проблема охорони культурної спадщини в Азербайджанській Республіці недостатньо розкрита. Публікацій із цієї теми дуже мало. Тому вважаємо за необхідне надати додаткові аргументи на користь необхідності наукового дослідження поняття та складу культурної спадщини, адже пам'ятки культурної спадщини – національне багатство азербайджанського народу. Відповідно до статті 77 Конституції Азербайджанської Республіки, охорона пам'яток історії та культури є обов'язком кожного громадянина.

Держава гарантує охорону пам'яток історії та культури, забезпечує створення, діяльність та розвиток структур, необхідних для їх наукового вивчення та пропаганди, створює умови для раціонального використання пам'яток.

В Азербайджанській Республіці діють Закони «Про культуру» (1998 р.) [1], «Про охорону пам'яток історії та культури» (1998 р.) [2], «Про музеї» (2000 р.) [3], «Про бібліотечну справу» (1998 р.) [4], «Про національний архівний фонд» (1999 р.) [5], «Про архітектурну діяльність» (1998 р.) [6], «Про основи містобудування» (2003 р.) [7], «Про правову охорону виразів азербайджанського фольклору» (2003 р.) [8], «Про збереження та розвиток азербайджанського килимового мистецтва» (2004 р.) [9].

Крім того, Азербайджанською Республікою ратифіковані Конвенції ЮНЕСКО: у 1993 р. – «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» [10]; у 1997 р. – Європейська культурна конвенція [11]; у 1999 р. – «Про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності» [12]; у 2000 р. – «Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту» [13]; у 2007 р. – «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» [14].

В Азербайджанській Республіці пам'ятниками історії та культури є археологічні та архітектурні об'єкти, етнографічні, нумізматичні, епіграфічні, антропологічні матеріали, пов'язані з історичними подіями та особистостями, будинки, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з релігійними переконаннями народу, цінності.

На сьогодні в Азербайджані під охороною знаходяться понад 6 тис. історичних та культурних пам'яток, монументів, зразків декоративного мистецтва [15].

Пам'ятки можуть бути рухомими (пересувними, як зазначено у Законі «Про охорону пам'яток історії та культури») та нерухомими (стаціонарними). Поняття рухомих та нерухомих пам'яток співвідносяться із

загальноприйнятими в цивільному праві визначеннями рухомого та нерухомого майна з урахуванням специфіки видів культурних цінностей. Нерозривність зв'язку між історичною нерухомістю та рухомими культурними цінностями можна проілюструвати на прикладі археологічної спадщини. Поки археологічний предмет знаходиться в кургані, він вважається невід'ємною частиною пам'ятки. Як тільки він витягується у результаті розкопок, то переходить у розряд рухомих та його подальша доля визначається науковим відомством.

Нерухомі пам'ятки, будучи здебільшого археологічними та архітектурними пам'ятками, зберігаються в місцях знаходження та створення. Основна специфіка правового режиму нерухомого майна полягає в тому, що його відчуження та встановлення на нього речових прав відбуваються в особливому порядку, що потребує дотримання обов'язкової письмової нотаріальної форми та реєстрації в органі обліку нерухомості. Тим самим забезпечується гласність речових прав на нерухомість [16].

Нерухомими пам'ятками є будівлі, їх ансамблі та комплекси як збережені повністю у своєму первісному вигляді, так і ті, що знаходяться в пошкодженому або фрагментарному стані, а також є частиною пізніших об'єктів. Територією нерухомої пам'ятки є земельна ділянка, яка безпосередньо займана пам'яткою і пов'язана з нею історично та функціонально. Вона підлягає охороні та використанню разом із пам'яткою як єдиний земельно-майновий комплекс.

Рухомі пам'ятки зберігаються у музеях, архівах, фондах, на виставках. Рухомими культурними цінностями є антикварні предмети.

За рівнем культурної значущості відповідно до статті 7 Закону «Про охорону пам'яток історії та культури» пам'ятки поділяються на пам'ятки світового, державного та місцевого значення. Проте, в пам'яткоохоронному законодавстві Азербайджанської Республіки немає критеріїв, відповідно до яких пам'ятки відносяться до тієї чи іншої категорії культурної значущості, але

вказується, що розподіл пам'яток за категоріями значимості згідно із міжнародними нормами проводить та затверджує відповідний орган виконавчої влади на підставі висновку Національної академії наук Азербайджану.

За загальноприйнятою практикою пам'ятками світового значення вважають об'єкти, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таких пам'яток в Азербайджанській Республіці два: кріпосне місто Баку з палацом Ширваншахів та Дівочою вежею; Гобустанський культурний ландшафт із наскельними малюнками. Крім того, 10 об'єктів запропоновані Азербайджанською Республікою як кандидати на включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Розглянемо класифікацію пам'яток культурної спадщини згідно із азербайджанським пам'яткоохоронним законодавством.

Археологічні пам'ятки – це зразки матеріальної культури, у тому числі стоянки та житла первісної людини, що знаходяться під землею та пов'язані з людською діяльністю, стародавні поховання, системи оборони, місця паломництва, предмети давнини, пам'ятки релігії, наскельні зображення та написи на поверхні каміння, сліди стародавніх копалин, знаряддя праці, виробничі горни, стародавні дороги, залишки мостів, канали, водойми та кяризи, водопроводи, каналізації.

Архітектурні пам'ятки – це споруди, що досить добре збереглися у своєму об'ємно-плановому рішенні, архітектурно-будівельні споруди різного призначення, допоміжні об'єкти, інженерні комунікації; пам'ятки поселень (городищ). До архітектурної спадщини відносяться населені пункти, більша частина території яких зайнята пам'ятками та будівлями архітектури та історико-культурного ремісництва, розділена на традиційні квартали, оточена фортечними стінами, з мережею вулиць та інженерних комунікацій, що частково збереглися, а також сади, парки, алеї, зразки мистецтва.

Архітектурними пам'ятками є і новостворені об'єкти; довговічні через своє об'ємно-планове, художньо-естетичне, експлуатаційно-функціональне та техніко-конструктивне рішення; архітектурні будівлі та споруди малих архітектурних форм; пам'ятники, обеліски, фонтани, водоспади, джерела, басейни, альтанки та інші об'єкти творчості, що займають на території особливе становище.

Історичні пам'ятки – це цінності, пов'язані з історією суспільства та держави, війною та національно-визвольним рухом, науково-технічним розвитком, важливими історичними подіями у житті народу, а також споруди, квартири, пам'ятні місця, документи та предмети, пов'язані з життям державних та військових діячів, Героїв Радянського Союзу, національних героїв, видатних діячів науки та мистецтва.

Етнографічні пам'ятки – це споруди та знаряддя праці, предмети, що відображають матеріальне, духовне, ідеологічне, творче та господарське життя народу.

Епіграфічні пам'ятки – стародавні написи, зроблені на твердому матеріалі – камені, металі, кераміці тощо.

Документальні пам'ятки – офіційні акти державних органів, стародавні рукописи, рідкісні друковані твори, архіви, зокрема фоно-, фото- та кіноархіви.

Пам'ятки мистецтва – художні та образотворчі зразки, що мають історичну й естетичну цінність, предмети декоративно-прикладного мистецтва.

Матеріальним та духовним багатством азербайджанського народу є азербайджанський килим як результат інтелектуальної діяльності. Як зазначається в статті 1 Закону «Про збереження та розвиток азербайджанського килимового мистецтва» від 7 грудня 2004 № 799-ІІІ [9], азербайджанський килим відображає естетичний світогляд, художній талант, самобутність і культурну ідентичність народу. Традиційне мистецтво

килимарства в Азербайджанській Республіці полягає в тому, що килими робляться вручну. Це сімейна традиція, що передається від покоління до покоління.

Редакція Модельного закону «Про об'єкти культурної спадщини» від 17 травня 2012 року № 37–14 запроваджує поняття «територія об'єктів культурної спадщини». Для Азербайджанської Республіки територія об'єктів культурної спадщини – це територія пам'яток історії та культури, якими є земля, пов'язана з ним функціонально, архітектурним плануванням, облаштуванням інженерних мереж та початково встановленими межами володіння. Територія пам'яток історії та культури є їх невід'ємною частиною, яка не підлягає дробленню на ділянки і відчуженню. На території об'єкта культурної спадщини забороняється будівництво нових об'єктів, правовий режим господарювання в межах його території також регулюється земельним законодавством.

Необхідно зазначити, що відповідно до статті 29 Земельного кодексу Азербайджанської Республіки до земель історико-культурного призначення належать землі історико-культурних заповідників, меморіальних парків, цвинтарів, могил, археологічних пам'яток та рідкісних геологічних утворень. Будь-яка діяльність на землях історико-культурного призначення, що суперечить їх цільовому призначенню, забороняється.

Розглянемо особливості державного обліку пам'яток культурної спадщини. Відразу зазначимо, що дотримання облікової дисципліни є найважливішою складовою державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

Згідно із статтею 34 Закону «Про культуру» в Азербайджанській Республіці ведеться облік культурних цінностей в Державному переліку національного культурного майна та Охоронних переліках культурних цінностей відповідних територій. До цих переліків включаються відомості про походження культурної цінності, її власника, опис об'єкта, вартість та ступінь

охорони. Виходячи з цих даних, власнику культурної цінності видається свідоцтво.

Ведення Державного переліку національного культурного майна Азербайджанської Республіки передбачає низку послідовно вчинених дій, а саме: державну реєстрацію права власності та інших прав на об'єкти культурної спадщини; облік кількісних та якісних характеристик об'єктів культурної спадщини; присвоєння категорій цінності та вартісну оцінку об'єктів культурної спадщини; систематизацію, зберігання та оновлення облікової інформації; складання звітів про стан об'єктів культурної спадщини; забезпечення державних органів, громадських організацій та інших користувачів обліковою інформацією.

Виявленням, обліком та охороною культурних цінностей, що перебувають в державних бібліотеках, архівах та музеях незалежно від їх підпорядкування і форми власності, займаються вказані установи. Вони мають представляти відомості відповідним органам виконавчої влади щодо включення до Охоронних переліків культурних цінностей.

Вартість культурних цінностей, ступінь їхньої охорони та можливість вивезення за межі країни визначаються відповідним органом виконавчої влади шляхом експертизи.

Постановою Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки від 12 серпня 1999 року № 130 затверджено Порядок реєстрації культурних цінностей Азербайджанської Республіки в Державному переліку національного культурного майна та Охоронному переліку культурних цінностей [4]. Цей порядок поширюється на всі предмети, які визнані культурними цінностями, незалежно від форми власності, і визначений Законом Азербайджанської Республіки «Про культуру».

Первинна реєстрація культурних цінностей здійснюється організаціями, яким підвідомчі заклади культури. Так, у Державному переліку національного культурного майна Азербайджанської Республіки та Охоронному переліку

культурних цінностей містяться відомості про походження предмета або об'єкта, що є культурною цінністю, його власника, його опис, наводиться вартість та ступінь охорони, на підставі яких власнику культурної цінності видається свідоцтво. При цьому ціна та ступінь охорони культурної цінності встановлюються Міністерством культури і туризму Азербайджанської Республіки шляхом експертизи.

Виявленням, реєстрацією та охороною культурних цінностей, що перебувають у фондах державних бібліотек, архівів та музеїв, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності, займаються зазначені інститути. Для включення культурної цінності до Державного переліку національного культурного майна та Охоронного переліку культурних цінностей означені інститути зобов'язані направити повідомлення до Міністерства культури і туризму Азербайджанської Республіки.

До Державного переліку національного культурного майна Азербайджанської Республіки заносяться рідкісні культурні цінності державного та світового значення, визначені в Законі Азербайджанської Республіки «Про культуру».

Об'єкти, занесені до Державного переліку національного культурного майна, вилучаються з цивільного обороту (користування) та без дозволу Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки їх забороняється знищувати, перевозити до іншого місця, копіювати та реставрувати.

З метою охорони найважливіших культурних цінностей Міністерство культури і туризму Азербайджанської Республіки веде Охоронні переліки культурних цінностей певних територій (міст, районів). До таких Охоронних переліків культурних цінностей включаються передбачені в Законі Азербайджанської Республіки «Про культуру» зразки народної прикладної творчості, твори культури та мистецтва, а також предмети, що зберігаються в бібліотеках, архівах та музеях.

Власнику або користувачу протягом одного місяця після реєстрації видається свідоцтво про занесення культурної цінності до Охоронного переліку культурних цінностей або дозвіл на її вільне використання. Без наявності такого свідоцтва або відповідного дозволу укладання угод, пов'язаних із культурними цінностями, є неприпустимим.

Питання про віднесення об'єкта до культурного майна вирішує Кабінет Міністрів Азербайджанської Республіки шляхом ухвалення відповідного рішення на основі подання Міністерства культури і туризму.

Після подання документів до Міністерства культури і туризму Азербайджанської Республіки щодо культурної цінності, яка визнана національним культурним майном, питання про внесення її до Державного переліку національного культурного майна має бути розглянуте протягом двох місяців у порядку, встановленому Законом Азербайджанської Республіки «Про культуру».

На об'єкти культури, занесені до Державного переліку національного культурного майна, поширюється особливий рівень охорони.

Розглянемо детальніше охорону національних культурних цінностей. В Азербайджанській Республіці держава гарантує охорону національних культурних цінностей, організовує повернення вивезених із країни національних культурних цінностей. При цьому з національних культурних цінностей, що повертаються на територію країни, не стягуються митні та інші мита.

Відповідно до статті 35 Закону «Про культуру» охорона культурних цінностей має попередній, консерваційний, реставраційний та спеціальний ступінь. Розглянемо їх.

Попередній рівень охорони поширюється на об'єкти природного ландшафту, археологічні та архітектурні об'єкти, твори монументального мистецтва до встановлення історичної значущості і вартості вказаних об'єктів. Без погодження з відповідними органами виконавчої влади забороняються

знесення, знищення, поділ цих культурних цінностей, додавання їх до нових будов, переміщення в інші місця та зміна їхнього зовнішнього вигляду.

Консерваційний ступінь охорони належить до культурних цінностей, які підлягають повному вилученню з користування чи обмеженому використанню під контролем відповідних органів виконавчої влади. Такий рівень охорони поширюється на рукописи, рідкісні архівні документи і книги, заповідники та інші культурні цінності. Він застосовується також до культурних цінностей, що повністю вийшли із вживання, а також цінностей, використання яких обмежується територією Державного історико-культурного заповідника «Ічерішехер».

Реставраційний ступінь охорони поширюється на культурні цінності, які потребують реставраційних робіт для повернення їм їх первинного культурного значення. До застосування реставраційного ступеня охорони щодо об'єкта може бути встановлений консерваційний ступінь охорони.

Спеціальний ступінь охорони належить до об'єктів національного культурного надбання, занесених до Державного переліку національного культурного майна.

Відносини між власниками або користувачами культурних цінностей, що мають охоронний ступінь, та відповідними органами виконавчої влади визначаються охоронними договорами. Культурні цінності, які не мають охоронного ступеня, використовуються вільно.

Ступені охорони культурних цінностей не застосовуються до творів автора за його життя та протягом тридцяти років після його смерті.

Охорона національних культурних цінностей забезпечується лише після реєстрації в Державному переліку національного культурного майна та Охоронних переліках культурних цінностей.

Охорона культурних цінностей проводиться відповідно до категорії охорони (попередньої, консерваційної, реставраційної та спеціальної).

До об'єктів природного ландшафту, археології, архітектури та монументальних творів мистецтва до визначення їх історичної значимості та вартості застосовується запобіжна категорія охорони.

Законодавством Азербайджанської Республіки забороняється: зносити пам'ятку, переносити пам'ятку на інше місце, змінювати зовнішній вигляд пам'ятки. Не дозволяється без згоди власника або користувача національних культурних цінностей знімати з них копії та використовувати їх з метою туризму, реклами та екскурсій. Забороняється також руйнувати, змінювати зовнішній вигляд, переносити нерухомі культурні цінності, занесені до Державного переліку національного культурного майна. В особливих випадках згідно із порядком, передбаченим законодавством (при дозволі Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки), пам'ятки можуть бути перенесені до іншого місця.

Рухомі пам'ятки за рішенням Президента Азербайджанської Республіки можуть бути тимчасово переміщені в безпечні райони у зв'язку з надзвичайним становищем через небезпеку їх знищення, крадіжки або пошкодження.

Розглянемо особливості відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини Азербайджанської Республіки. Особи, які порушили азербайджанське законодавство в пам'яткоохоронній галузі, несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність.

Кримінальну відповідальність встановлено в наступних статтях Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки (далі – КК) [17]:

1. За порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів за ознакою нападу без військової необхідності на об'єкти, що не є військовою метою, ясно видимі та розрізняються, у тому числі історичні об'єкти, що особливо охороняються, об'єкти мистецтва (стаття 116 КК).

2. За порушення вимог щодо використання виразів фольклору, якщо внаслідок цих діянь завдано збитків у значному розмірі. Під поняттям «значні збитки» розуміється сума, що становить понад тисячу манатів.

Скоєння тієї самої дії повторно, групою осіб із попередньою змовою чи організованою групою (стаття 165–2 КК).

Необхідно зазначити, що в Азербайджанській Республіці функціонує Порядок використання виразів фольклору, визначений Законом «Про правову охорону виразів азербайджанського фольклору» від 16 травня 2003 року із змінами від 17 травня 2011 року [17].

3. За розкрадання предметів, що мають особливу цінність: розкрадання предметів або документів, що мають особливу історичну, наукову, мистецьку чи культурну цінність незалежно від способу розкрадання (стаття 183–1 КК).

4. За контрабанду культурних цінностей, а саме переміщення через митний кордон Азербайджанської Республіки предметів, що становлять культурну, історичну або археологічну цінність, щодо яких встановлені відповідні правила переміщення через митний кордон Азербайджанської Республіки (стаття 206–2 КК) [18].

5. За неповернення на територію Азербайджанської Республіки предметів історичного, археологічного та художнього надбання Азербайджанської Республіки та зарубіжних країн, вивезених за її межі, якщо таке повернення є обов'язковим відповідно до законодавства Азербайджанської Республіки (стаття 207 КК).

6. За умисне знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури, взятих під охорону держави (стаття 246 КК).

Отже, можна стверджувати, що в Азербайджанській Республіці діє ефективна система відповідальності за знищення, пошкодження або руйнування пам'яток культурної спадщини. Здійснивши аналіз пам'яткоохоронної галузі Азербайджанської Республіки можна стверджувати, що пам'ятки культурної спадщини тут зберігаються на досить високому

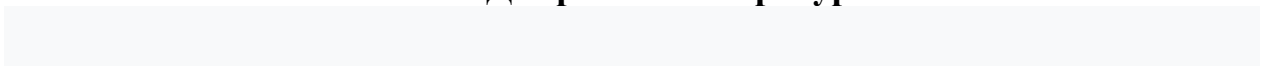

належному рівні, діє ефективна система законодавства у сфері охорони культурної спадщини, чітко працює механізм державного управління вказаною галуззю, проте, необхідно зазначити, що дуже мало громадських організацій та об'єднань залучені до охорони пам'яток. Тобто, громадськість має бути активнішою та усвідомлювати свою роль у збереженні культурної спадщини.

Досконалого законодавства у сфері охорони культурної спадщини або пам'яткоохоронної практики не існує в жодній країні світу. На нашу думку, керівництву Азербайджанської Республіки потрібно чітко усвідомлювати цей факт і розвивати свою пам'яткоохоронну галузь, не озираючись ні на кого. Звісно, що деякі аспекти і моменти зі збереження пам'яток можна запозичувати в інших країн, але з урахуванням своїх азербайджанських історичних, культурних та ментальних особливостей. Наприклад, можна дослідити сферу охорони культурної спадщини США. В цій країні дуже цікавий досвід і розвинена система державної охорони пам'яток. До збереження культурної спадщини широко залучена громадськість, працює велика кількість різноманітних фондів.

У висновку зазначимо, що в установах освіти Азербайджанської Республіки фактично не вивчаються аспекти охорони, використання та відновлення пам'яток культурної спадщини. Аналогічна ситуація склалася і в інших країнах. Напевно, це не зовсім правильно з погляду підготовки майбутніх спеціалістів для пам'яткоохоронної галузі, правоохоронних органів, місцевої влади, центральних органів виконавчої влади. Тому доцільно організувати у закладах освіти навчання з різних аспектів охорони, відновлення, використання та популяризації культурної спадщини.

Джерела та література

1. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки від 30 квітня 2025 р. № 4. Ст. 223.
2. Збірник законодавства Азербайджанської Республіки від 30 червня 2025 р. № 6. Ст. 365.
3. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки. 2024 р. № 6. Ст. 396.
4. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки. 2023 р. № 8. Ст. 526.
5. Збірник законодавства Азербайджанської Республіки від 31 липня 2024 р. № 7. Ст. 404.
6. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки. 2024 р. № 4. Ст. 356.
7. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки. 2025 р. № 2. Ст. 292.
8. Відомості Верховної Ради Азербайджанської Республіки. 2023 р. № 5. Ст. 428.
9. Збірник законодавства Азербайджанської Республіки від 28 лютого 2025 р. № 2. Ст. 60.
10. Конвенція «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» 1972 р.
11. Європейська конвенція «Про захист археологічної спадщини» 1969 р.
12. Конвенція «Про засоби заборони і запобігання незаконному імпорту, експорту, передачі у власність культурних цінностей» 1970 р.
13. Конвенція «Про захист культурної спадщини у випадку збройних конфліктів» 1954 р.
14. Конвенція «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» 2003 р.
15. Дані Міністерства культури і туризму Азербайджанської Республіки. Справа № 48/09–17/2. // Матеріали проекту «Міжнародна та національні правові системи охорони історико-культурної спадщини країн СНД».

16. Сергєєв А. П. Види пам'яток історії та культури / А. П. Сергєєв // Держава і право. 1990. № 9. С. 92.

17. Азербайджан. 2024. № 181. 9 серпня.

18. Кримінальне право Азербайджанської Республіки. Особлива частина (у схемах та визначеннях): навчальний посібник / за ред. проф. М. Н. Іманлі. Баку: Вид-во «Юридична література», 2012.

References

1. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan* dated April 30, 2025 No. 4. Art. 223.
2. *Collection of Legislation of the Republic of Azerbaijan* dated June 30, 2025 No. 6. Art. 365.
3. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan*. 2024 No. 6. Art. 396.
4. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan*. 2023 No. 8. Art. 526.
5. *Collection of Legislation of the Republic of Azerbaijan* dated July 31, 2024 No. 7. Art. 404.
6. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan*. 2024 No. 4. Art. 356.
7. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan*. 2025 No. 2. Art. 292.
8. *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Azerbaijan*. 2023 No. 5. Art. 428.
9. *Collection of Legislation of the Republic of Azerbaijan* dated February 28, 2025 No. 2. Art. 60.
10. *Convention "On the Protection of the World Cultural and Natural Heritage"* 1972.

11. *European Convention "On the Protection of the Archaeological Heritage"* 1969.
12. *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* 1970.
13. *Convention for the Protection of the Cultural Heritage in the Event of Armed Conflict* 1954.
14. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* 2003.
15. *Data of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan*. Case No. 48/09–17/2. // Materials of the project "International and national legal systems for the protection of historical and cultural heritage of the CIS countries".
16. Sergeev A. P. *Types of historical and cultural monuments* / A. P. Sergeev. State and Law. 1990. No. 9. P. 92.
17. *Azerbaijan*. 2024. No. 181. August 9.
18. *Criminal law of the Republic of Azerbaijan. Special part (in schemes and definitions): textbook* / edited by prof. M. N. Imanli. Baku: Publishing house "Legal Literature", 2012.